

Gesproken column Ewald Engelen, hoogleraar financiële geografie UvA

Recht op het sublieme

Als rechtgeaarde cultuurtrut hunker ik naar mijn dagelijkse portie Hoge Kunst. Kijken en luisteren naar artefacten die een glimp laten zien van het bovenmenselijke is voor mij net zo gewoon als eten, drinken, vrijen en sporten. Natuurlijk heb ik zo mijn voorliefdes. En heeft een ander weer andere voorkeuren.

Daar gaat het niet om. Belangrijk is dat ik in staat ben gesteld om kunst te leren gebruiken als poort naar het sublieme. Zo noemde de Duitse filosoof Kant het. Observaties die zich volgens hem niet laten inpassen in de waarnemingscategorieën van alledag en ons daarmee vertellen van een wereld buiten, boven en groter dan ons.

Als 800 meter loper had ik mij in de voorzomer van 2007 vertild aan het trainingsprogramma. Ik ging naar Kreta met een lichamelijke beperking en moest rust nemen. Nog zie ik het uitzicht dat ik vanaf mijn strandbedje had. Zo'n licht trillend vergezicht over een azuurblauwe zee, die zich uitstreckte tot het Libië van kolonel Ghadaffi, en die aan de horizon versmolt met het zwerk. In de aanstellerige taal van de cultuurtrut: een compositie in blauw.

Op tweederde van Ian McEwans Atonement kom je er achter dat Robbie's terugkeer is verzonnen door dezelfde fictieve schrijver die hem in het eerste deel van het boek valselijk heeft beschuldigd van ontucht met een minderjarige. Daarmee deed zij boete voor het leed dat ze haar karakters had berokkend.

Het was en is een briljante vondst van McEwan, die mij destijds tot tranen toe roerde. Niet eerder was ik zo indringend aan het denken gezet over de macht van het woord, de verantwoordelijkheid van de schrijver, de pijn van het verlies, de smart om wat had kunnen zijn, de onverbiddelijkheid van verstreken tijd.

Ik weet zeker dat ook jullie dit soort ervaringen kennen. En ik weet ook zeker dat het op jullie net zo'n onuitwisbare indruk heeft gemaakt. Dat jullie net als ik nog precies weten waar je was, wat je deed, en wat je droeg. En dat jullie net als ik dit soort momenten als een belangrijk biografisch gegeven zijn gaan beschouwen. Dat ze iets zeggen over waar je vandaan komt en waar je heengaat, wat je belangrijk vindt, waar je van houdt en wat je afstoot. Dat ze, kortom, gaan over wie je bent, over je identiteit.

Ik wil daar een nieuw mensenrecht uit destilleren. Het recht op toegang tot sublieme ervaringen.

En zoals dat gaat met rechten: er horen plichten bij, namelijk het plicht om alle mensen die toegang te verlenen. En zoals dat gaat met plichten: die moeten worden verdeeld. Wiens verantwoordelijkheid is het dat iedereen gelijkmatig toegang heeft tot het sublieme? Veel kan aan individu, gemeenschap en markt worden overgelaten. Maar niet alles. Er is een restverantwoordelijkheid die toevalt aan het collectief, aan de staat die ons allen vertegenwoordigt.

En daar gaat het mis. Zoals zoveel belangrijke zaken des levens is onder de nu bijna veertig jaar durende hegemonie van het neoliberalisme ook de poort tot het sublieme steeds nauwer geworden. Toegang tot betrouwbaar nieuws, goed voedsel, goed onderwijs, goede huisvesting, veiligheid, gezondheid, een duurzame relatie, een goed pensioen, een vast arbeidscontract, zekerheid, een lang leven zijn meer en meer het voorrecht van rijken en hoogopgeleiden geworden. De rest moet het met (veel) minder doen.

Net zo is het met de toegang tot het sublieme gegaan. Ook dat is meer en meer voorbehouden aan rijken en hoogopgeleiden. Kijk om je heen. Kijk de theaters, de operahuizen, de musea, de concertgebouwen er maar op na. Witte, van gezondheid en welstand blakende mannen en vrouwen, wier woordenschat hoger onderwijs suggereert. Het wachten is op een cultuursociologische Piketty die deze vorm van ongelijkheid in kaart brengt. De titel heb ik al: Cultureel Kapitaal in de 21ste eeuw.

De bezuinigingen en lastenverwaringen van de afgelopen acht jaar hebben vreselijk huisgehouden in de Nederlandse samenleving. Ik zal jullie de data besparen. Ook kunst en cultuur zijn het slachtoffer van het begrotingsfetisjisme van Rutte 1, 2 en 3 geworden. En dan heb ik het uiteraard niet over het Rijksmuseum, de Stopera of het Concertgebouworkest – die glijmiddelen van exportbevordering en iconen van nationale trots. Hun budgetten zijn ongemoeid gelaten.

Nee, de pijn is elders neergeslagen. Bij het bibliotheekwezen, het muziekonderwijs op de basisschool, bij de theatergezelschappen in de provincie, bij beginnende acteurs en kunstenaars, bij provinciemusea, bij lokale muziekscholen. Wel jaagt het kabinet schoolkinderen en masse verplicht langs de Nachtwacht, maar ze een instrument leren bespelen ho maar!

Iemand heeft ooit gezegd dat je de kwaliteit van een samenleving kan aflezen aan hoe er met de zwaksten wordt omgegaan. En daar bedoelde hij (Ghandi was het) dieren mee. Ik zou daar graag omgang met het sublieme aan willen toevoegen.

Op beide fronten schiet Nederland schromelijk tekort. Wie er per jaar 650 miljoen dieren industrieel doorheen jast mag wat mij betreft het woord "beschaafd" niet meer in de mond nemen. Datzelfde geldt voor het sublieme. Wie al zijn poen besteedt aan praalkunst voor de rijken en niet aan ervaringskunst voor iedereen mag zichzelf niet meer "solidair" noemen.